Javnost: The Public
Letnik 31, Suplement, S67-S84; https://doi.org/10.1080/13183222.2024.2443869

ČUVAJSKO NOVINARSTVO NA SODIŠČU: METANOVINARSKI DISKURZ V SLOVENSKI SODNI PRAKSI

Melita Poler in Tanja Kerševan

*Članek proučuje diskurzivni boj med različnimi akterji v postopkih na sodiščih kot pomembnih in ne dovolj raziskanih prizoriščih, ki sooblikujejo dopustne novinarske prakse in meje. Analiza sodb iz obdobja 2013–2022, temelječa na Carlsonovem analitičnem okviru metanovinarskega diskurza, prikazuje, kako potekajo interpretativni procesi za vzpostavljanje definicij čuvajskega novinarstva in (de)legitimiranja novinarjev za izvajanje čuvajske novinarske vloge v sporih, povezanih z novinarskim sporočanjem o temah v javnem interesu, pred slovenskimi višjimi sodišči ter vrhovnim in ustavnim sodiščem. Rezultati ne razkrivajo jasne artikulacije čuvajskega (*watchdog*) novinarstva; prevladujejo negativne definicije in razlikovanje od popularnega (tabloidnega) tiska. Kljub monološkosti diskurza, v katerem udeleženci sodnih postopkov z zagovarjanjem lastnih stališč poskušajo sodnike prepričati o svojem prav, se celo ob nasprotnih argumentativnih pozicijah pojavlja soglasje, da imajo novinarji čuvaji, ko obravnavajo zadeve javnega pomena, dokajšnjo svobodo pri izbiri jezika, posegih v zasebnost in poročanju o nepreverjenih govoricah. Pri tem članek pokaže odločilno vlogo interpretacij sodišč, saj pri novinarjih lahko sprožijo zastraševalni učinek, ki slabi demokratični dialog in družbeno razpravo.*

KLJUČNE BESEDE čuvajsko novinarstvo, metanovinarski diskurz, mejno delo, sodna praksa, zastraševalni učinek

Watchdog Journalism in Court: Metajournalistic Discourse in the Slovenian Case Law

The article examines the discursive struggle between different actors in court proceedings as important and under-researched arenas that co-shape acceptable journalistic practices and boundaries. The analysis of judgments from the period 2013–2022, based on Carlson's analytical framework of metajournalistic discourse, shows how the interpretive processes for establishing definitions of watchdog journalism and (de)legitimizing journalists for performing the role of watchdog journalists in disputes related to journalistic reporting on topics of public interest take place at the Slovenian higher courts, together with the Supreme Court and the Constitutional Court. The results do not reveal a clear articulation of watchdog journalism; negative definitions and differentiation from the popular (tabloid) press prevail. Despite the monologic nature of the discourse, in which the participants of the court proceedings try to convince the judges of their right by defending their own positions, there are occurrences of consensus, even in cases of opposing argumentative positions, that watchdog journalists, when dealing with matters of public interest, have considerable freedom in the choice of language, intrusions into privacy and reporting unverified rumours. Here, the article points to the decisive role of court interpretations, as they can have a chilling effect on journalists, which weakens the democratic dialogue and social debate.

KEYWORDS watchdog journalism, metajournalistic discourse, boundary work, case law, chilling effect

© 2024 EURICOM

Uvod

Čuvajskemu novinarstvu[1] se v znanstvenem (Norris 2014; Hanitzsch in Vos 2018), profesionalnem (Hanitzsch et al. 2011; Standaert et al. 2021) in javnem diskurzu (Van der Wurff in Schoenbach 2014; Jurkowitz in Mitchell 2020) priznava bistveni pomen za demokracijo in družbeni dialog. A kljub zavezi novinarjev in novinark (v nadaljevanju novinarjev), vsaj na deklarativni ravni, in zunanji podpori s strani javnosti in znanosti študije kažejo na vrzel med normativnim pojmovanjem čuvajske novinarske vloge in njenim izvajanjem (Mellado in Van Dalen 2014; Mellado et al. 2020; Vu et al. 2023) ter potrjujejo »pešanje čuvajskega poročanja po vsem svetu« (Karadimitriou et al. 2022, 103). Raziskave se predvsem osredinjajo na preiskovalno novinarstvo kot najbolj cenjeno obliko čuvajskega novinarstva (Coronel 2010, 113). Več študij je raziskovalo izzive in grožnje preiskovalnemu novinarstvu (npr. Gerli et al. 2018; Li in Sparks 2018) ter ugotovilo njegov upad (npr. Carson 2014; Turkel et al. 2021).

Uresničevanje normativnih novinarskih vlog in idealov v praksi je odvisno od številnih dejavnikov. Vplivi na novinarje in novinarstvo potekajo na različnih ravneh, od individualne do ideološke (Shoemaker in Reese 1996). V metanovinarskem diskurzu (Carlson 2015b) o tem, kaj novinarstvo je, kakšno vlogo naj ima v družbi in kako naj se izvaja, sodelujejo ne samo novinarji, ki zamejujejo svojo dejavnost in branijo avtonomijo svojega poklica, ampak tudi nenovinarski družbeni akterji, predvsem tisti na položajih družbene moči in oblasti, in ne nujno v za novinarstvo rezerviranih prostorih in kontekstih. Normativna čuvajska novinarska vloga predstavlja kritično-nadzorno funkcijo novinarstva (Hanitzsch in Vos 2018) in od novinarjev zahteva zavzemanje aktivne drže – da opozorijo, ko zaznajo, da nek pomemben družbeni akter deluje proti javnemu interesu, denimo v primerih dezinformacij, nesposobnosti, škandalov, korupcije in kriminala v javnem in zasebnem sektorju (Norris 2014). Izpraševanje, kritiziranje in obtoževanje tistih na oblasti so torej bistveni elementi čuvajskega novinarstva (Mellado 2015, 604, 605), zasliševanje oblasti pa tudi v najdemokratičnejših družbah pri oblasti naleti na odpor (McNair 2018, 156).

Utišanje novinarjev čuvajev običajno povezujemo z avtoritarnimi režimi, vendar so študije potrdile obstoj neupravičenih posegov v novinarstvo tudi v demokratičnih državah (npr. Löfgren Nilsson in Örnebring 2016; Hiltunen 2019). Poskusi utišanja novinarjev se pojavljajo v različnih oblikah nadlegovanja, zastraševanja in groženj, tudi s tožbami, in Slovenija pri tem ni izvzeta (Bonello Ghio in Nasreddin 2022; DNS 2021). Leta 2022 so novinarji v državah članicah EU utrpeli pravne posledice v več kot enem od štirih primerov, povezanih s svobodo medijev (MFRR 2022). Anketa o pritiskih na novinarje pri razkrivanju finančnega kriminala in korupcije v 41 državah je izpostavila grožnje s pravnimi postopki (Coughtrie in Ogier 2020). Druga raziskava je pokazala, da močna podjetja, ki so tarče preiskovalnega novinarstva, uporabljajo pravne ukrepe proti novinarjem za preusmeritev medijske pozornosti (Raphael et al. 2004). Tožbe proti novinarjem je za »pomemben disciplinski vzvod« (Siapera 2015, 32) označilo poročilo o problemih novinarjev v enajstih evropskih državah. Predvsem strateške tožbe za onemogočanje sodelovanja javnosti (SLAPP), namenjene utišanju »javnih čuvajev z aktivno vlogo pri varovanju demokracije in vladavine prava« (Borg-Barthet et al. 2021, 7), vzbujajo vedno večjo zaskrbljenost (Van Erp in van der Linden 2021; MFRR 2022). To velja tudi za Slovenijo, ki je – kakor je pokazala študija 29 držav na širšem območju Evrope – ena od s SLAPP-tožbami bolj obremenjenih držav v Evropi (Bonello Ghio in Nasreddin 2022).

Ker so sodišča pomembno, a premalo raziskano prizorišče metanovinarskega diskurza, in ker je Slovenija v Evropi med vodilnimi glede števila zlonamernih tožb zoper novinarje, je cilj te študije proučiti, kako udeleženci v sodnih postopkih proti novinarjem, predvsem

sodstvo, v Sloveniji prispevajo k metanovinarskemu diskurzu o čuvajski novinarski vlogi. Razdelki v nadaljevanju se začnejo s pregledom literature o konstrukciji skupnega razumevanja novinarstva, predvsem njegove čuvajske vloge. Sledi pojasnjevanje premis, komponent in procesov teorije metanovinarskega diskurza, izhajajoč iz analitičnega okvira Carlsona (2015b). Po razlagi raziskovalne metode, tj. analize dokumentov (sodnih odločb, sklepov in ločenih mnenj), so predstavljene ugotovitve in sklepi o tem, kako poteka diskurzivni boj ključnih akterjev v sodnih postopkih, povezanih s svobodo izražanja in z novinarskim sporočanjem o temah v javnem interesu, o pomenu in mejah čuvajske novinarske vloge.

Metanovinarski diskurz in rekonstrukcije novinarskih vlog

Splošno sprejeta opredelitev novinarstva ne obstaja in njegove meje nikoli niso bile trdno določene. Procesi (de)profesionalizacije so tesno povezani z mejnim delom in mejno kritiko, tj. »s kritičnim epistemološkim delovanjem, ki poskuša širiti, monopolizirati ali varovati – tudi zoževati, 'demokratizirati' in ogrožati – avtoriteto in avtonomijo poklica« (Splichal 2021, 13). Čeprav profesionalna ideologija služi kot semantično orodje novinarjev za razmejevanje njihovega poklica (Riedl 2021), je novinarstvo zaradi »inherentne prepustnosti novinarskega dela« (Carlson 2015a, 7) še posebej odzivno na spremembe tako v notranjih kot zunanjih okoljih, kjer se različni akterji ukvarjajo z vprašanji, *kaj lahko štejemo za novinarstvo* in *kakšno je primerno novinarsko vedenje*, s čimer postavljajo izzive pojmovanjem novinarske identitete in sodelujejo pri njihovi rekonstrukciji (Carlson 2015b; Deuze in Witschge 2018). Razumevanje novinarstva kot spremenljive, kontekstualne in relacijske kulturne prakse (Carlson 2015b, 355) poraja potrebo po proučevanju, kako različni družbeni akterji govorijo o novinarstvu – tako opisno (kaj novinarstvo je) kot normativno (kaj bi moralo biti).

Oblikovanje identitete novinarstva je torej kompleksen in nenehno potekajoč proces pogajanj in rekonstrukcij, ki vodijo do tega, da so nekatere novinarske prakse zavrnjene kot neprimerne, druge pa priznane kot veljavne in s tem legitimne. Zainteresirani akterji se o mejah novinarskih praks pogajajo v t. i. metanovinarskem diskurzu, ki vključuje interpretativne procese definiranja, razmejevanja in legitimiranja: »Različni akterji znotraj in zunaj novinarstva v metanovinarskem diskurzu tekmujejo v konstruiranju, potrjevanju in celo izpodbijanju meja sprejemljivih novinarskih praks« (ibid., 349).

Novinarji so intenzivno vključeni v te procese (npr. Väliverronen 2022), denimo z razpravami o tem, kaj novinarstvo je (Deuze in Witschge 2018, 168), in revidiranjem etičnih kodeksov (npr. Poler Kovačič in Van Putten 2011). Metanovinarski diskurz poteka na različnih prizoriščih in z različnimi akterji, tudi nenovinarskimi, kot so vladni uradniki, zgodovinarji, učitelji, programerji, občinstvo in drugi (Carlson 2015b; Carlson in Usher 2016). Udeleženci metanovinarskega diskurza se – skladno s svojimi različnimi interesi in razumevanji novinarstva – borijo za prevladujočo interpretacijo meja, identitete in vlog novinarstva in sčasoma se – kot rezultat teh bojev – prevladujoča stališča »kristalizirajo kot institucionalne norme in prakse« (Hanitzsch in Vos 2018, 151).

Normativne novinarske vloge in čuvajsko novinarstvo

V središču pozornosti metanovinarskega diskurza so novinarske vloge kot osrednji prostor reproduciranja, izpodbijanja in pogajanja o novinarski identiteti in legitimnosti

(Standaert et al. 2021, 920). Novinarske vloge izražajo identiteto novinarstva in njegov položaj v družbi na ravneh normativnih in kognitivnih prepričanj ter dejanskih in zaznanih novinarskih praks (Hanitzsch in Vos 2017, 123). Ko artikulirajo normativne usmeritve svojih vlog, tj. »okvir zaželenih praks« (Hanitzsch et al. 2019, 168), imajo novinarji izrecno ali implicitno v mislih svoje 'družbene sogovornike'. Normativne novinarske vloge so namreč ključni del družbene pogodbe med novinarstvom in javnostjo, po kateri družba novinarjem zagotavlja jamstva za svobodo, oni pa morajo v zameno ravnati odgovorno in zagotavljati vrsto javnih koristi (Ward 2004, 326).

V normativnem smislu je glavna naloga novinarjev »soustvarjanje in predstavljanje javnosti kot socialne kategorije ter posredovanje med vladajočimi in vladanimi v javni sferi« (Splichal 2021, S5). Večina normativnih novinarskih vlog se nanaša na javno sfero, državljanstvo in demokratično participacijo, tj. zadeve s »področja političnega življenja« (Hanitzsch in Vos 2018) oziroma »področja razmerij moči« (Mellado 2021). Kritično-nadzorstvena funkcija novinarstva vključuje tri vloge (Hanitzsch in Vos 2018, 154): (1) novinarji v vlogi *nadzornikov* delujejo kot kritični opazovalci političnega ravnanja in se odzivajo na nepravilnosti; (2) v vlogi *detektivov* aktivno preverjajo trditve in izjave nosilcev moči; (3) v vlogi *čuvajev* so še aktivnejši ter jih proaktivno preiskujejo in kritizirajo.

Vse tri vloge so vključene v t. i. čuvajsko novinarstvo, ki temelji na klasičnem liberalnem pojmovanju novičarskih medijev kot četrte veje oblasti in varuhov javnega interesa (Norris 2014) ter zaseda prostor med različnimi vejami moči in oblasti ter javnostjo (Sparks 1995, 52). Opredeliti ga je mogoče kot neodvisno novinarsko pregledovanje in preiskovanje dejavnosti vladnih, poslovnih in drugih institucij, da bi javnosti zagotovili pravočasne informacije o zadevah javnega interesa (Bennet in Serrin 2005, 169). Novinarji ga lahko izvajajo bodisi kot *nepristranski čuvaji*, ki si prizadevajo ostati nevtralni in se raje sklicujejo na vire ter preiskave tretjih oseb, bodisi kot *intervencionistični čuvaji*, ki dvomijo, kritizirajo in izrekajo obtožbe (Márquez-Ramírez et al. 2021).

Na to, kako uspešno novinarji opravljajo vlogo čuvajev, vplivajo odnosi med medijskimi organizacijami in vladami, medijska ekonomija in uredniški menedžment, profesionalne kulture, pravno okolje in varstvo svobode tiska ter številni drugi dejavniki (npr. Pinto 2008; Coronel 2010; Waisbord 2015; Mellado in Van Dalen 2014; Firmstone 2016; Márquez-Ramírez et al. 2020).

Sodni postopki kot prostor metanovinarskega diskurza

S svobodo izražanja povezane tožbe in sodbe v primerih proti novinarjem imajo lahko zastraševalni učinek, ki krepi razhajanje med normativno čuvajsko vlogo novinarstva in njenim izvajanjem. Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) je v nekaterih primerih, povezanih s svobodo izražanja, poudarilo, da posamezne omejitve ali sankcije ne pomenijo le kršitve 10. člena Evropske konvencije o človekovih pravicah, temveč imajo tudi dejanski ali potencialni zastraševalni učinek, zaradi česar je javnost prikrajšana za pomembne informacije (Baumbach 2018). V pravnem smislu zastraševalni učinek lahko opredelimo kot negativni učinek kateregakoli ukrepa, ravnanja ali opustitve ravnanja državnih oblasti, ki fizične ali pravne osebe vnaprej odvrne od uveljavljanja svojih pravic ali izpolnjevanja poklicnih obveznosti zaradi strahu, da bodo podvrženi uradnim državnim postopkom, ki bi lahko vodili do sankcij, ali neformalnim posledicam, kot so grožnje, napadi ali javne diskreditacije (Pech 2021, 4). Je tudi najpogosteje omenjena značilnost SLAPP-tožb (Bayer et al. 2021, 27). Pove-

zuje se s spoznanjem, da je pravni sistem nepopoln, pravni proces pa negotov, zato izida (v korist ali škodo novinarja, op. a.) ni mogoče natančno napovedati (Schauer 1978, 687, 688).

Pravni jezik, v katerem so spisani teksti sodnih postopkov, kot so obtožni akti, pritožbe, odločbe o odvzemu prostosti, odločbe o izločitvi dokazov, zavrnitvi dokaznih predlogov in izločitvi sodnikov, zapisniki, odredbe, sklepi, sodbe in druga sodna pisanja (Zakon o kazenskem postopku 2021; Zakon o pravdnem postopku 2007; Sodni red 2021), je kot presek družbene moči in jezika zanimiv za raziskovanje, saj »s pravnim jezikom država vsiljuje svoje interpretacije in prisvajanja (fizične in simbolne moči), družbeni akterji pa se trudijo spremeniti obstoječa razmerja moči« (Mertz 1994, 441).

Raziskave o vplivu s svobodo izražanja povezanih tožb in sodnih odločb na novinarje kljub metodološkim izzivom in pomanjkanju konceptualne jasnosti (gl. Townend 2017; Bedi 2021) ponujajo nekaj dokazov o zastraševalnem učinku pravnega ukrepanja zoper novinarje. Čeprav so tožbe legitimen instrument pravne zaščite pred zlorabami svobode izražanja, ki v novinarstvu niso tuje, pri novinarjih lahko povzročajo samocenzuro, tj. »namerno in prostovoljno zadržanje informacij pred drugimi ob odsotnosti formalnih ovir« (Bar-Tal 2017, 37). To lahko vodi v poglabljanje vrzeli med normativno čuvajsko vlogo in njenim udejanjanjem.

Slovenski novinarji v sodnih postopkih

Podatki, ki jih je za Transparency International Slovenija zbral preiskovalni center Oštro in ki jih je prispevalo 14 vidnejših slovenskih medijskih hiš, kažejo, da je bilo proti njihovim medijem med letoma 2015 in 2022 vloženih skupaj 183 tožb in med temi okrog 40 odstotkov takih, ki jih je mogoče opredeliti za SLAPP-tožbe, namenjene ustrahovanju novinarjev (Škrinjar in Trček 2023, 8). Tudi meddržavno primerjano visoko število SLAPP-tožb proti novinarjem je eden od razlogov za izrazit padec Slovenije na svetovnem indeksu medijske svobode v letu 2022, ko je med 180 državami zdrsnila za 18 mest na 54. mesto; v letih 2023 in 2024 je bila kljub rahlemu napredku še vedno na za demokratične države dokaj nizkih 50. oziroma 42. mestu (RSF 2023; 2024).

Čeprav se SLAPP-tožbe v Sloveniji le redko končajo z obsodbo novinarja (Ahačič et al. 2017, 66) – in to niti ni njihov namen, so novinarji zaradi dolgotrajnih postopkov in zlorabljanja pravnih sredstev na strani tožnikov podvrženi finančnemu, psihičnemu in časovnemu izčrpavanju. Analiza slovenske sodne prakse v postopkih na področju družbenih medijev, ki vključujejo novinarje, je pokazala, da je v primerih, povezanih z novinarskim sporočanjem, tehtanje nasprotujočih si človekovih pravic v odločitvah Ustavnega (USRS) in Vrhovnega sodišča Republike Slovenije (VSRS) običajno v prid svobodi novinarskega izražanja (Kerševan 2023, 199). Drugačno razumevanje kriterijev meja svobode tiska se kaže predvsem v praksi slovenskih rednih sodišč. USRS je v več kot polovici primerov v zvezi s kršitvijo svobode izražanja presodilo, da so redna sodišča prekršila to ustavno pravico, pri čemer je bil odstotek ugoditvenih odločb USRS o ustavnih pritožbah zaradi domnevnih posegov v pravico do svobode izražanja »skoraj desetkrat višji od odstotka ugoditvenih odločb v vseh vloženih ustavnih pritožbah« (Čeferin 2013, 261).

Raziskava, opravljena tako med toženimi kot netoženimi novinarji v Sloveniji, je razkrila specifično vlogo in interakcijo različnih dejavnikov, ki vplivajo na potencialni zastraševalni učinek SLAPP-tožb (Kerševan in Poler 2023). To so poklicni standardi, norme, delovna sredstva in postopki, organizacijski dejavniki, posebnosti uredniške politike, integriteta re-

dakcije, razpoložljivost pravnih virov, vplivi v zvezi s posameznikovo osebnostjo ali z osebnim omrežjem ter sistemski dejavniki, kot so družbeni, politični in gospodarski konteksti ter regulativni oziroma zakonodajni okviri (ibid.).

Metodologija

Raziskave o novinarstvu v povezavi s pravosodjem so razmeroma redke in omejene na določene teme, kot so: vpliv tožb zaradi kršenja zasebnosti na novinarje (Voakes 1999); konflikti med novinarji in sodstvom glede zaupnosti virov (npr. Nestler 2005); razmerje med sodišči in novinarji v avtoritarnih režimih (Wilson 2012); financiranje sodnih postopkov v medijskih primerih (Levi 2017); zastraševalni učinek (npr. Townend 2017; Baumbach 2018); opredelitve in konstrukcije novinarstva s strani sodstva (Johnston in Wallace 2017; Schroeder 2022); novinarski poskusi vplivanja na sodna mnenja in zakone (Johnson et al. 2021); sodna praksa ESČP (npr. Wiersma 2021); zakonske opredelitve novinarjev in novinarstva (Ananian-Welsh 2022). Pregled literature razkriva vrzel v raziskovanju, kako stranke v sodnih postopkih in sodstvo prispevajo k metanovinarskemu diskurzu, s čimer lahko vplivajo na oblikovanje in izvajanje novinarskih vlog. Ker so sodišča relevantno prizorišče metanovinarskega diskurza o sprejemljivih novinarskih praksah, se naše raziskovalno vprašanje glasi:

> *Kakšne interpretacije čuvajske novinarske vloge so kot prevladujoča stališča izšle iz diskurzivnih spopadov med ključnimi udeleženci s svobodo izražanja povezanih tožb, v katerih sodelujejo novinarji ali izdajatelji medijev?*

Metanovinarski diskurz sodnih postopkov smo analizirali na podlagi javno objavljenih odločitev v postopkih (sodb, sklepov in drugih odločb), vključno z ločenimi (odklonilnimi ali pritrdilnimi) mnenji sodnikov, kadar so ta bila podana. Do drugih dokumentov posameznih postopkov nismo imeli dostopa, saj imajo do tega pravico samo stranke v postopku in tisti stranski intervenienti, ki izkažejo, da bi pregled spisa prispeval k udejanjanju njihovih pravic ali pravnih koristi (VSLJ 2021).

Vzorec dokumentov za analizo smo oblikovali v dveh fazah. Najprej smo opravili izbor sodb, in sicer po naslednjih merilih: (1) sodbe so sprejela slovenska višja sodišča, VSRS ali USRS (2) v obdobju od 1. januarja 2013 do 31. decembra 2022, (3) nanašale so se na uresničevanje pravice do svobode izražanja v medijih, (4) novinarji so poročali o zadevah javnega interesa. Za navedeno obdobje smo v iskalniku, s katerim upravlja VSRS (sodnapraksa.si), ter iskalniku USRS (us-rs.si/odlocitve) opravili zajem sodb višjih sodišč (brez delovnega in socialnega) ter vrhovnega in ustavnega sodišča, v katerih so se pojavljale naslednje kategorije: svoboda izražanja, novinar, mediji in javni interes. Prvi nabor je obsegal dve sodbi višjih sodišč, štiri sodbe vrhovnega sodišča in petnajst odločitev ustavnega sodišča z dvema sklepoma v postopku za preskus ustavne pritožbe in 21 ločenimi pritrdilnimi in odklonilnimi mnenji, skupaj 23 aktov in 21 mnenj, v seštevku torej 44 dokumentov. V drugi fazi smo navedene dokumente podrobno pregledali in presejali na podlagi naslednjih kriterijev: (1) sodni postopki so se nanašali na opravljanje novinarske kritično-nadzorne funkcije oziroma čuvajsko novinarstvo (in ne na satirične medijske formate, bloge ali katero drugo obliko spletnega javnega komuniciranja), (2) tožniki so se sklicevali na objavljene novinarske prispevke, (3) udeleženi so bili družbeno močni posamezniki ali organizacije ter (4) novinarji, ki so poročali o zadevah v javnem interesu.

Pojem »čuvajska novinarska vloga« oziroma »čuvajsko novinarstvo« smo uporabili v najširšem smislu, zajemajoč vse tri vloge, usmerjene k izpolnjevanju kritično-nadzorne funkcije novinarstva, kot jih opisujeta Hanitzsch in Vos (2018), tj. vlogo nadzornika, detektiva in čuvaja. Upoštevali smo seznam kazalnikov, ki merijo dimenzijo čuvajskega novinarstva v novičarskih vsebinah (Mellado 2015, 604): dvom oziroma spraševanje o veljavnosti ali verodostojnosti tega, kar nosilci moči govorijo ali počnejo; kritiziranje z izrecnim nestrinjanjem; obtoževanje nezakonitega, nepravilnega ali neprimernega; razkrivanje dokazov o konfliktu med novinarjem in nosilcem moči; zagotavljanje informacij o sodnih ali upravnih postopkih proti nosilcem moči; preiskovalno poročanje; obsežno poročanje o zunanjih preiskavah.

Obdobje raziskave smo omejili na deset let, ki predstavljajo čas intenzivnih sprememb v novinarstvu, ki jih je deloma mogoče pripisati globalnim dejavnikom (tj. digitalizaciji ter z njo povezanim spremembam v produkciji, distribuciji in potrošnji novinarskih vsebin ter vzponom digitalnih platform in marginalizaciji klasičnih medijev), deloma pa lokalnim dejavnikom (npr. odsotnosti ustreznih medijskih politik, specifikam majhnega lokalnega trga, krizi tako javnih kot komercialnih medijev, prekarizaciji novinarjev, političnim kampanjam blatenja novinarstva in porastu SLAPP-tožb zoper novinarje).

Po presejanju prvotnega vzorca 44 tekstov na podlagi podrobnejših kriterijev, kakor so prej pojasnjeni, smo za analizo metanovinarskega diskurza dobili deset dokumentov, pri čemer jih je polovica z ustavnega sodišča (tri odločbe in dve ločeni mnenji) in druga polovica z višjih (dve) in vrhovnega sodišča (tri). Vzorec smo pregledali s kvalitativno analizo besedil z osnimi in odprtimi tehnikami kodiranja (Strauss in Corbin 2008), s katerimi smo z ugotavljanjem vzročnih odnosov in konteksta ter združevanjem kategorij in povezovanjem podatkov identificirali ponavljajoče se teme v besedilih, ki razkrivajo prevladujoča stališča glede čuvajske novinarske vloge. Pri tem smo uporabili Carlsonov (2015b, 362) okvir za analizo metanovinarskega diskurza, ki vsebuje tri diskurzivne komponente: (1) akterje, (2) prizorišča in (3) teme, na podlagi katerih potekajo trije interpretativni procesi metanovinarskega diskurza: (1) definiranje, (2) razmejevanje in (3) legitimiranje. Definiranje vključuje vzpostavitev osnovnih kriterijev glede tega, kaj je čuvajska novinarska vloga. Razmejevanje pomeni postavljanje meja med čuvajskim novinarstvom in drugimi praksami. Vzpostavljanje legitimnosti pa predstavlja vzpostavitev podlag za (de)legitimiranje akterjev za izvajanje čuvajske novinarske vloge.

Rezultati: enaki pomeni, različni nameni

Analiza je med akterji metanovinarskega diskurza v sodnih postopkih pred slovenskimi sodišči v raziskovalnem vzorcu identificirala različne družbenomočne tožnike: politično stranko; lastnika ene največjih odvetniških družb v Sloveniji in življenjskega partnerja nekdanje ministrice; odvetnika in nekdanjega javnega funkcionarja; nekdanjo vodjo kabineta predsednika vlade; vplivnega poslovneža, ki je sodeloval pri prodaji državnega deleža v večjem trgovskem podjetju. Toženci so – z dvema izjemama – izdajatelji medijev in novinarji. V dveh primerih nastopata medijska hiša oziroma novinarka kot pobudnici revizije postopkov proti njima.

Prevladujejo teme, kot so ustavnopravno varstvo osebnostne pravice do časti (oziroma ugleda) in dobrega imena fizičnih oseb (oziroma pravnih oseb – ter med slednjimi političnih strank) (USRS 2019a; 2019b; 2017a; 2017b); vprašanje, koliko časa so nekdanje javne osebe izpostavljene javnemu nadzoru (VSLJ 2013; VSRS 2019); meje sprejemljive kriti-

ke (VSLJ 2015); varovanost jezikovnega stila v okviru svobode izražanja (VSRS 2019); učinek vulgarnosti na oceno žaljivosti (VSRS 2019); razlikovanje med pristnim javnim interesom in zvedavostjo javnosti (VSRS 2019); distinkcija med rumenim in resnim tiskom (VSLJ 2013; 2015; VSRS 2019). Teme so obenem reaktivne – v postopkih gre za odločanje o posamezni zadevi – in generativne – vzpostavljajo sodno prakso, ki v slovenskem pravu (kontinentalnega tipa) ni zavezujoča, a vendarle »predstavlja sekundarni vir prava, ki zagotavlja enotno uporabo formalnih virov prava« (VSRS 2009).

Analiza je pokazala, kako z diskurzivnimi spopadi navedenih akterjev o naštetih temah potekajo interpretativni procesi za vzpostavitev definicij glede tega, kaj je čuvajska novinarska vloga; postavljanje meja med čuvajskim novinarstvom in drugimi vrstami medijskega sporočanja; vzpostavljanje podlag za (de)legitimiranje akterjev za izvajanje čuvajske novinarske vloge. Za vsakega od navedenih interpretativnih procesov metanovinarskega diskurza v nadaljevanju navajamo, kako se za interpretacije čuvajske novinarske vloge pogajajo (a) zunajmedijski družbenomočni akterji, (b) novinarski oziroma medijski akterji in (c) sodišča.

Poročanje o temah v javnem interesu

Neposredne sklice na čuvajsko dimenzijo novinarstva vsebujejo samo štirje dokumenti v vzorcu (USRS 2019b; 2017b; VSRS 2021; 2020). Več je posrednih referenc in postavljanj v razmerja z drugimi vrstami medijskega sporočanja. Iz diskurza *zunajmedijskih akterjev,* kakor je povzet v proučevanih dokumentih, izhaja, da imajo mediji »v demokratični družbi ključno vlogo javnih čuvajev (angl. public watchdog) in s tem dolžnost širjenja informacij o zadevah v javnem interesu« (VSRS 2021, 7). Pri tem naj bi upoštevali vpliv svojih objav na osebe, na katere se nanašajo, saj da ESČP vedno znova poudarja, da »iz svobode izražanja izhajajo tudi določene dolžnosti in odgovornosti« (ibid.). Kadar tega ne spoštujejo in gre pri njihovem poročanju »le za zadovoljevanje radovednosti javnosti in željo po dobičku«, jih to iz polja čuvajskega novinarstva umešča v rumeni tisk (VSRS 2019, 3). Kadar javni interes ni izkazan in je bistvo člankov »zgodba o tožniku, medijsko sojenje o tem, da trguje z uslugami za reševanje lastnih problemov, prikazovanje njegovega finančnega stanja in kreditov« (VSRS 2020, 3) ali »na senzacionalističen in zlonameren način razkriva podatke iz […] zasebnega življenja z namenom potešiti radovednost ljudi« (VSRS 2019, 2), poseg v zasebnost ali osebnostne pravice tožnika oziroma tožnice naj ne bi bil utemeljen. Politična stranka, ki se pojavlja v dveh sodnih primerih iz vzorca, zagovarja, da novinarji pri svojem delu ne bi smeli prestopati »meja glede spoštovanja pravic zasebnosti ter osebnostnih pravic drugih« (USRS 2019a, 5), in pri tem sicer ne bi smeli odgovarjati za informacije, ki jih oblikujejo »v dobri veri, četudi bi se kasneje izkazale za neresnične,« a le, kadar se novinar ne bi »zavedal, da članek ne vsebuje resničnih informacij« (ibid.).

Ta pomen je pogosto prisoten tudi pri *novinarjih* oziroma *medijskih hišah,* vendar ga v primerjavi z zunajmedijskimi akterji v zadevnih sodnih postopkih uporabljajo v podkrepitev široke zaščite novinarske svobode izražanja. Pri poročanju, ki prispeva k odprti javni razpravi o družbeno pomembni temi, »novinar ni dolžan preverjati resničnosti uradnih podatkov, če informacijo oblikuje v dobri veri, in ne odgovarja niti, če se informacije kasneje izkažejo za neresnične« (USRS 2019a, 4). V diskurzu, ki ga je mogoče razbrati iz proučevanih dokumentov, novinarsko-medijski akterji v primerih usklajevanja z osebnostnimi pravicami zagovarjajo primat svobode izražanja, saj da mora »imeti interes družbe za javno razpravo o političnih zadevah prednost pred interesi političnih subjektov za varstvo njihovega ugleda in dobrega imena« (USRS 2019a, 4).

V diskurzu *sodišč* oziroma *sodnikov* (v ločenih mnenjih) se čuvajsko novinarstvo pojavlja bodisi kot označevalec posebne vloge novinarstva v družbi ali celo novinarstva kot takega in kot protipol medijskim vsebinam, ki so namenjene predvsem zabavi, opravljanju, senzacionalizmu in spodbujanju potrošnje. V razmerju s popularnim tiskom nastopa v dihotomijah resno-rumeno, pri čemer so zanj ponujene predvsem negativne definicije: torej, je tisto, kar ni nekaj drugega. Glede čuvajske novinarske vloge izstopa pomen, da »mediji opravljajo vlogo psa čuvaja in predstavljajo četrto vejo oblasti« (USRS 2017b, 2), kadar poročajo »v največjem možnem javnem interesu« (ibid.) oziroma »o temah, za katere je podan splošni interes javnosti po informiranju, in ki prispevajo k javni razpravi o vsebinah, ki zadevajo skupno življenje v družbi« (VSRS 2020, 5) ali ko opravljajo svojo dolžnost širjenja informacij in idej javnega pomena (ibid.), denimo o potencialnih korupcijskih aferah, kot na primer pri državni nabavi orožja oziroma opreme za vojsko in pri prodaji večje gospodarske družbe v državnem lastništvu. Tedaj tudi uživa »najvišje možno varstvo, ki ga poznata naša Ustava in EKČP (ter praksa ESČP)« (USRS 2017b, 2), oziroma »je v konfliktu človekovih pravic pri tehtanju interesov prav svobodi izražanja dana večja teža« (VSRS 2020, 5).

Stil upravičuje sredstvo

Zunajmedijski akterji so v pregledanih primerih pogosto nasprotovali posebnim sredstvom, ki so jih uporabljali novinarji pri poročanju o zadevah, v katere so bili vpleteni. Tako denimo vplivni lobist in gospodarstvenik v svoji zahtevi po reviziji sodbe sodišča druge stopnje zaradi po njegovem mnenju zmotne uporabe materialnega prava in nedosojene odškodnine oporeka »javnemu poročanju o prisluhih, ki so bili pridobljeni za namen (pred) kazenskega postopka« (VSRS 2020, 3). Soroden pomen se pojavi tudi v ustavni pritožbi (USRS 2021, 2). Sklicevanje na javni interes za razkritje vsebine takih prisluhov naj ne bi izključevalo protipravnosti posega v tožnikovo pravico do zasebnosti, saj naj bi bilo to »dopustno le v izjemnih primerih razkritja kaznivega dejanja« (ibid.). Problematizirajo tudi način poročanja, ki »naj ne bi bil nujen v demokratični družbi, ker bi lahko medij poročal na bolj nevtralen način« (VSRS 2020, 3).

Novinarji/mediji se po drugi strani sklicujejo na pravico do uporabe posebnih sredstev, denimo objave posnetkov in prisluhov za »kredibilnost člankov« (VSRS 2020, 6), tudi kadar so pridobljeni nezakonito, ali do pravice, da se zanašajo na svoje vire brez potrebe po preverjanju njihovih navedb: »Dokazni standardi za objave v medijih se ne smejo enačiti s tistimi, ki veljajo za obsodbo v sodnem postopku, sicer razvodeni temeljna naloga medijev (public watchdog)« (VSRS 2021, 5). Ta pomen podpira tudi ustavno sodišče, ko pravi, da bi nerazumno breme dokazovanja medije in novinarje lahko »odvrnilo od obveščanja javnosti o temah, ki so v interesu odprte javne razprave« (USRS 2019a, 11).

Ko se sklicujejo na čuvajsko novinarstvo, ki je pozicionirano med oblast in javnostjo »za širjenje informacij o zadevah v javnem interesu« (VSRS 2021, 7), ga *sodišča* umeščajo nasproti rumenemu tisku, namenjenemu »le zabavi in zadovoljevanju radovednosti javnosti« (VSRS 2019, 1) oziroma »želji po dobičku« (VSRS 2019, 3) ter zato varovanem z nižjo stopnjo zaščite svobode izražanja (VSLJ 2013, 2; VSRS 2019, 3). Pri tem je poudarjeno, da čeprav svoboda izražanja rumenega tiska ne ščiti oziroma ga ščiti v manjši meri, novinarski kodeks velja tudi za rumeni tisk (VSLJ 2013, 2). Vrhovno sodišče sicer pojasnjuje, da »judikatura ESČP distinkcije med rumenim in resnim tiskom ne pozna«, in navaja, da je pri presoji dopustnosti posegov v svobodo izražanja najpomembnejši kriterij, ali je objava prispevala k razpravi v zadevi, ki je v (širšem) interesu javnosti, pri čemer podčrtuje, da je treba razlikovati

med pristnim javnim interesom ter zvedavostjo, radovednostjo in željo po senzacionalizmu (VSRS 2019, 1).

Iz stališč sodišč izhaja, da če so za rumeni tisk na eni strani značilne »vaške govorice«, »popačena slika« in »pikantne podrobnosti«, ki naj pritegnejo bralca/kupca (vse VSRS 2021, 10), je na drugi strani naloga resnega tiska prispevek k razumevanju »motivov«, »povodov«, »ozadij« (ibid.). V tem kontekstu so v novinarstvu dovoljene tudi zelo ostre, surove in brezobzirne izjave, če jih (povprečni) bralec še vedno razume kot kritiko ravnanja ali stališča, in ne kot napad na osebnost, njeno sramotitev, ponižanje, prezir in zasmehovanje (VSRS 2019, 6). S svobodo »izražanja je varovan tudi način izražanja« (USRS 2021, 3).

Kadar pretirane, žaljive, ostre in kritične izjave »niso usmerjene v vprašanja, ki so predmet javne razprave (*ad rem*), pač pa preidejo na osebno raven (*ad personam*), se lahko zastavi vprašanje, ali so bile podane izključno z namenom zaničevanja prizadete osebe« (VSLJ 2015, 6). Tudi pisanje, ki karikira, pretirava, provocira, je dopustno, a le, če gre za vrednostno sodbo, ki temelji na že znanih dejstvih; pri presojanju tega se ne izhaja le iz jezikovnega pomena sporne izjave, temveč je treba to vrednotiti na podlagi vseh okoliščin primera (USRS 2021, 4). »Pri mnenjih (kjer resničnosti ni mogoče presojati), pa je protipravnost izključena, če toženec dokaže, da ni imel zaničevalnega namena oziroma da je za takšne izjave obstajala zadostna dejanska podlaga« (VSRS 2019, 6).

Podpora demokratičnim procesom

V okviru interpretativnega procesa legitimiranja novinarstva za izvajanje čuvajske novinarske vloge so se *zunajmedijski akterji* sklicevali na sorazmerje med javnim interesom ter poročanjem novinarjev in njegovo nujnostjo v demokratični družbi (VSRS 2020, 2) in med drugim pozivali sodišča k tehtanju, ali je z vidika pravne države in demokracije »bolj škodljivo« poslovno dogovarjanje ali po njihovem sporne novinarske prakse (ibid., 3).

Novinarji/mediji so v vlogi tožencev ali pobudnikov revizij postopkov po drugi strani izpostavljali možnost zastraševalnega učinka, ki lahko omeji možnosti za družbeni dialog in participacijo. Večja medijska hiša je v svoji pobudi za revizijo postopka, v katerem ji je bila na tožbo politične stranke prisojena denarna odškodnina, poudarila, da ima slednja »kaznovalno naravo in da v medijskem prostoru ustvarja zastraševalni učinek, kar naj bi bilo nesprejemljivo z vidika pravice do svobode izražanja iz prvega odstavka 39. člena Ustave« (USRS 2019a, 14). To podpira pomen, ali so izrečene sankcije zoper medije v okoliščinah posameznega primera nujne v demokratični družbi in sorazmerne s ciljem (ibid., 16).

Ustaljen pomen, ki se razkriva v metanovinarskem diskurzu *sodišč*, je poudarjanje, da je »svoboda izražanja konstitutivni element svobodne demokratične pluralne družbe« (USRS 2017a, 7) ter opozarjanje na »nujno« ali »ključno vlogo javnega čuvaja« z vedno dodanim angleškim izrazom v oklepaju (VSRS 2021, 7). Kaže se prevladujoč pomen potrebe po zadržanosti pri omejevanju svobode čuvajskega novinarstva, saj je slednje legitimirano »za poročanje o temah, za katere je podan splošni interes javnosti po informiranju, in ki prispevajo k javni razpravi o vsebinah, ki zadevajo skupno življenje v družbi« (VSRS 2020, 5). Novinarji morajo pri tem upoštevati vpliv zbranih informacij za objavo na osebe, na katere se nanašajo. »Pogoj za varstvo, ki ga novinarji uživajo v okviru svobode izražanja, je, da pri izpolnjevanju svojega poslanstva ravnajo v dobri veri ter si prizadevajo zagotavljati točne in zanesljive informacije v skladu z novinarsko etiko« (ibid.).

Ob prevladujočem stališču, da ima čuvajsko novinarstvo odločilno vlogo pri spodbujanju javne razprave in »zagotavljanju demokratičnega družbenega procesa« (USRS 2019b,

3) ob »zadostitvi zahtevam pluralizma tolerance in strpnosti, ki so nujni sestavni del demokratične družbe« (VSRS 2019, 6), se pojavijo tudi pomeni, ki poudarjajo dolžnosti novinarstva, da o dogajanju v družbi, predvsem pa o temah v javnem interesu, poročajo celovito in po resnici. Izostri se tudi interpretacija, da »ne gre le za pravico medijev do objavljanja informacij, ampak za univerzalno pravico javnosti do sprejemanja informacij« (USRS 2021, 2).

V analiziranih tekstih malodane ni referenc na spreminjajoče se značilnosti medijskega okolja in njegove specifične izzive, povezane z novimi tehnologijami in poslovnimi procesi. Ti pomeni so prisotni samo v ločenem pritrdilnem mnenju ustavnega sodnika Čeferina, ki opozori na padanje standardov profesionalnega opravljanja novinarskega dela in vse večji vpliv ekonomskih centrov moči na neodvisno in nepristransko poročanje medijev, zaradi česar naj bi bila ogrožena pravica javnosti do obveščenosti (USRS 2019b, 3). Po njegovem mnenju »novinarji, ki zaradi večanja naklade in dobičkov medijev zavajajo javnost s senzacionalističnimi in neresničnimi informacijami, ta demokratični proces ogrožajo«, saj da sta v pristransko in nepopolno informirani družbi onemogočena tako učinkovito delovanje politične opozicije vsakokratni oblasti kot tudi nadzor nad delovanjem oblasti (ibid.).

Razprava in sklep

Izsledki analize pravnih tekstov iz sodnih postopkov, ki vključujejo novinarje in medije, kot so sodbe in sklepi višjega, vrhovnega in ustavnega sodišča RS, v katerih so povzeta tudi stališča tožečih in toženih strank ter nižjestopenjskih sodišč, prikazujejo, kako v Sloveniji potekajo ključni interpretativni procesi metanovinarskega diskurza na sodiščih. Analiza ne razkriva jasno artikulirane definicije čuvajskega novinarstva ali čuvajske novinarske vloge. Največ rezultatov daje na osi interpretativnega procesa razmejevanja čuvajskega novinarstva od t. i. rumenega tiska. Ta pomen se razkriva tako v stališčih akterjev z veliko družbeno močjo, ki tožijo novinarje in (ali) medije, kot v stališčih toženih novinarjev/medijev in sodstva. Prevladujejo pomeni, da si čuvajsko novinarstvo pri opravljanju svoje družbeno pomembne vloge lahko privošči veliko svobode pri jezikovnem stilu, pri posegih v zasebnost ter celo pri (korektnem) povzemanju nepreverjenih govoric in izjav drugih oseb in medijev, kadar gre za poročanje, ki lahko prispeva k razpravi v javnem interesu.

V analiziranih sodnih pisanjih se pri vseh ključnih skupinah akterjev pojavlja pomen, po katerem imajo mediji v demokratični družbi »ključno vlogo javnih čuvajev (angl. public watchdog) in s tem dolžnost širjenja informacij o zadevah v javnem interesu« (VSRS 2021, 7; gl. tudi VSRS 2020, 5; USRS 2019b, 1). Čeprav med akterji na deklarativni ravni ni velikih razlik, analiza razkriva, da to vlogo vsak med njimi interpretira v skladu s svojim razmerjem do novinarstva in pozicijo v sodnem postopku. Tožniki v procesih zoper novinarje in medije, ki so posegli v njihovo zasebnost ali ugled, jo v svojih argumentacijah uporabljajo drugače kot novinarji oziroma mediji, ki zagovarjajo take posege. Prvi denimo spodbijajo kredibilnost novinarskega poročanja kot čuvajskega novinarstva in mu pripisujejo senzacionalizem (VSRS 2019, 5), drugi pa včasih oznako čuvajsko novinarstvo uporabijo za obrambo senzacionalističnih pristopov (VSRS 2021, 5). Novinarji in medijske hiše se na čuvajsko novinarstvo tako sklicujejo bolj v prid široki svobodi izražanja, močni družbeni akterji v korist zaščite pravice do ugleda in zasebnosti, sodišča pa različno glede na svoje razumevanje kriterijev za presojanje razmerij med ustavnimi pravicami (Čeferin 2013) in ob poudarjanju okoliščin primerov. Pri tem so interpretacije sodišča odločilnega pomena, saj lahko sprožijo zastraševalni učinek, ki slabi demokratični dialog in razpravo, kar še posebej velja v primerih

SLAPP-tožb (Tollefson 1994, 204), s katerimi družbenomočni tožniki škodujejo družbi kot celoti, saj se tudi netoženi novinarji in državljani zaradi strahu pred tožbo v prihodnje lahko odrečejo javni participaciji (Shapiro 2010, 14). Tako sodbe vplivajo na novinarstvo in na svobodo izražanja ter nenazadnje tudi na regulacijo medijev, saj polnijo pojme, ki v zakonih, ki urejajo medije in novinarstvo, niso določeni oziroma včasih še omenjeni niso (npr. rumeni tisk, čuvajsko novinarstvo, javni interes).

Ugotovitve prinašajo dokaze o tem, da prevladujoča stališča pravosodnih akterjev ne spodbijajo obstoječih teoretskih predpostavk o čuvajskem novinarstvu, po katerih so njegovi bistveni elementi izpraševanje, kritiziranje in obtoževanje nosilcev moči (Mellado 2015, 604, 605). Pri tem so dopustne tudi zelo ostre, celo nesramne izjave, vse v luči priznane kritično-nadzorstvene vloge novinarstva na področju političnega življenja (o njej gl. Hanitzsch in Vos 2018). Ker se ti pomeni oblikujejo v interpretativnih procesih na sodiščih in tudi drugih družbenih prizoriščih metanovinarskega diskurza, družbeno odgovorno novinarstvo ni samo odgovornost novinarjev, ampak vseh, ki sodelujejo v družbenem življenju, postopkih pred državnimi (pravosodnimi) organi in javnem komuniciranju.

Raziskovanje metanovinarskega diskurza prispeva k prepoznavanju načinov oblikovanja prevladujočih pomenov o (čuvajskem) novinarstvu ter obenem razkriva vzorce sodobnega javnega komuniciranja, ki pogosto temelji na monologu, tj. tipu diskurza, ki »si prizadeva za govor brez poslušanja« (Arnett et al. 2010, 119, 120) – in ta je še posebej razviden na sodišču, ko sta stranki v postopku z zagovarjanjem lastnega stališča že v izhodišču osredinjeni nase. Za monološko usmerjene posameznike in skupine je značilno, da spodbujajo polarizirana stališča in ne kažejo pripravljenosti, da bi resno upoštevali možnost za napačnost lastnega pogleda (Arnett 1986, 15). Naloga sodišča je zato toliko odgovornejša, saj mora slišati vse argumente in preseči interesno naravnan govor udeležencev sodnih postopkov, ki v diskurzivnih spopadih poskušajo prepričati o svojem prav. Ko različni družbeni akterji – na sodišču ali drugod v javnem življenju – komunicirajo monološko, torej osredinjeno nase, ustvarjajo ugodne razmere za porast sovražnega govora, dezinformacij, žaljivosti, napadalnosti, primitivnosti in drugih na monologu temelječih komunikacijskih praks. Za družbeno odgovorno novinarstvo in javno komuniciranje sploh je torej treba krepiti dialog na različnih prizoriščih metanovinarskega diskurza, še posebej pa na sodiščih kot (potencialno) vplivnem prizorišču, ki s sodbami pomembno sooblikuje dopustne novinarske prakse in meje ter lahko tvori zastraševalni učinek.

Iz rezultatov sicer ni mogoče neposredno sklepati, kakšne so praktične posledice prevladujočih interpretacij čuvajske novinarske vloge za identiteto novinarstva in njegove meje. Ker je, kot poudarja tudi samo vrhovno sodišče (VSRS 2009), »normativne akte mogoče razlagati in razumeti na različne načine«,[2] bi morali za oceno vplivov raziskati izvajanje čuvajske vloge v praksi. Kako prevladujoča stališča, ki se nanašajo na kritično-nadzorno funkcijo novinarstva, kakor se kažejo v zaključenih sodnih postopkih proti novinarjem, potencialno vplivajo na prakso, bi morale pokazati raziskave, ki bi bile specifično usmerjene v ugotavljanje morebitnih razhajanj med normativnimi vlogami in njihovim udejanjanjem.

Ker se naša raziskava zanaša izključno na besedilne vire, to omejuje spekter analitičnih možnosti. Določeno omejitev predstavlja nemožnost vpogleda v spise. Ključni argumenti tožečih in toženih strank so sicer povzeti v obrazložitvah objavljenih dokumentov, vendar strnjeno. Več prostora je namenjenega utemeljitvam sodišč, zato teksti omogočajo boljši vpogled v diskurz sodišč. Dodatne uvide bi zagotovila pravna analiza primerov, saj razlike v njihovih značilnostih (npr. število vloženih tožb zoper posameznega novinarja, pravne podlage za tožbe ter vrsta in status tožnika) lahko znatno vplivajo na zaznane implikacije.

V obstoječem vzorcu sodnih tekstov – ne glede na obseg in intenzivnost sprememb medijskega okolja in specifične izzive za čuvajsko novinarstvo, povezane z novimi načini medijske produkcije, distribucije in potrošnje – večinoma ni referenc na spreminjajoče se značilnosti družbenega, poslovnega in tehnološkega konteksta. Ker so spremembe v poslovnem in družbenem okolju medijev in novinarstva, ki se potencialno odražajo v metanovinarskem diskurzu, bistveno hitrejše od sodnih mlinov, je mogoče pričakovati, da bi se morebitni novi pomeni čuvajskega novinarstva in njegove vloge v družbi v sodnih pisanjih razkrili šele v daljšem časovnem obdobju in z znatnim zamikom. Kljub dolžini raziskovanega obdobja (deset let), za katero smo opravili zajem sodb, je naš končni vzorec obsegal deset dokumentov iz vsega osem zaključenih postopkov. Število vloženih tožb proti novinarjem v Sloveniji je veliko, delež obsodilnih sodb pa relativno majhen (Ahačič 2017, 66). Odprti sodni postopki so zaradi številčnosti breme tako za novinarje kot sodišča. Običajno mine vrsta let, preden se posamezni primeri končajo na ravni višjih, vrhovnega ali ustavnega sodišča. Za nadaljnje raziskovanje bi bilo zato smiselno časovno obdobje še razširiti (denimo na dvajset let), saj bi s tem omogočili večje število primerov za analizo.

Članek dopolnjuje znanstveno literaturo na manj raziskanem področju definiranja novinarskih vlog v metanovinarskem diskurzu, ki se odvija na slovenskih sodiščih. Ker je Evropska unija (2024) sprejela t. i. anti-SLAPP direktivo, ki je sicer namenjena čezmejnim razsežnostim problema, a utegne ob prenosu v pravne rede držav članic v naslednjih letih vplivati tudi na nacionalne medijske politike, in ker se v Sloveniji ob zastareli medijski zakonodaji vrstijo pozivi k njeni prenovi, ostaja raziskovanje sistemskih vplivov na novinarstvo znanstveno in družbeno relevantno. Kontinuiran vpogled bi prispeval k večjemu razumevanju odgovornosti posameznih družbenih akterjev za ohranjanje in udejanjanje čuvajske vloge novinarstva ter k hitrejšemu in ustreznejšemu odzivanju na zakonodajni, pravosodni in politični ravni.

OPOMBE

1. Zaradi zaznamovanosti besede pes, kadar z njo v slovenščini označujemo človeka, v terminoloških zvezah, ki se nanašajo na vloge in dejavnost novinarjev oziroma novinarstva kot varuhov javnega interesa, avtorici po posvetu z jezikoslovko dr. Natašo Logar angleški termin *watchdog* namesto z v slovenski literaturi že uporabljanim *pes čuvaj* prevajava z *novinar čuvaj in* tvoriva terminološke zveze z oblikami, kot so *čuvajsko, čuvajskost* (npr. *novinar čuvaj*, *čuvajsko novinarstvo* in *čuvajska novinarska vloga*).
2. Pri čemer opozarja, da to »ne pomeni, da lahko v vsakem primeru velja več različnih razlag, saj bi tako stališče v celoti izničilo preskriptivni značaj standardov« (VSRS 2009).

FINANCIRANJE

Raziskavo sta delno podprla Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) v okviru pogodbe o dodelitvi sredstev št. J5 3110 za projekt Rekonfiguracija novinarstva sredi vzpona ekonomije pozornosti in zatona javne sfere ter okvirni program Evropske unije za raziskave in inovacije Obzorje Evropa (Horizon Europe) v okviru pogodbe o dodelitvi sredstev št. 101094816 za projekt DIACOMET.

ZAHVALA

Avtorici se zahvaljujeta jezikoslovki Nataši Logar, sodelavki na Katedri za novinarstvo Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, za pomoč pri prevodu termina watchdog journalism in oblikovanju ustreznih terminoloških zvez.

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtorici ne poročata o konfliktu interesov.

ORCID

Melita Poler 0000-0003-0884-4593

Tanja Kerševan 0000-0001-8318-4551

LITERATURA

Ahačič, Jakob, Barbara Bajda, Marko Balažic, Matevž Brus, Maja Grobelšek in Anže Kovač. 2017. *Aktualni problemi medijskega kazenskega prava*. Ljubljana: Pravna fakulteta UL. Https://www.pf.uni-lj.si/media/analiza.medijskega.kazenskega.prava_pkp16-17.popr.pdf.

Ananian-Welsh, Rebecca. 2022. »Who is a Journalist?« *Federal Law Review* 50 (4): 449–478.

Arnett, Ronald C. 1986. *Communication and Community*. Carbondale, Edwardsville: Southern Illinois University Press.

Arnett, Ronald C., Leeanne M. Bell in Janie M. Harden Fritz. 2010. »Dialogic Learning as First Principle in Communication Ethics.« *Atlantic Journal of Communication* 18: 111–126.

Bar-Tal, Daniel. 2017. »Self-Censorship as a socio-political-psychological phenomenon.« *Political Psychology* 38 (2): 37–65.

Baumbach, Trine. 2018. »Chilling Effect as a European Court of Human Rights' Concept in Media Law Cases.« *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 6 (1): 92–114.

Bayer, Judith, Petra Bárd, Lina Vosyliute in Ngo Chun Luk. 2021. *Strategic Lawsuits against Public Participation (SLAPP) in the European Union*. Https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/slapp_comparative_study.pdf.

Bedi, Suneal. 2021. »The Myth of the Chilling Effect.« *Harvard Journal of Law & Technology* 35 (1): 267–307.

Bennett, W. Lance, in William Serrin. 2005. »The Watchdog Role.« V *The Press*, ur. Geneva Overholser in Kathleen Hall Jamieson, 169–188. Oxford: Oxford University Press.

Bonello Ghio, Rebecca, in Dalia Nasreddin. 2022. *Shutting Out Criticism: How SLAPPs Threaten European Democracy*. 20220316 CASE report (squarespace.com).

Borg-Barthet, Justin, Benedetta Lobina in Magdalena Zabrocka. 2021. *The Use of SLAPPs to Silence Journalists, NGOs and Civil Society.* Https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/694782/IPOL_STU(2021)694782_EN.pdf.

Carlson, Matt, in Nikki Usher. 2016. »News Startups as Agents of Innovation.« *Digital Journalism* 4 (5): 563–581.

Carlson, Matt. 2015a. »Introduction.« V *Boundaries of Journalism*, ur. Matt Carlson in Seth C. Lewis, 1–18. London, New York: Routledge.

Carlson, Matt. 2015b. »Metajournalistic Discourse and the Meanings of Journalism.« *Communication Theory* 26 (4): 349–368.

Carson, Andrea. 2014. »The political economy of the print media and the decline of corporate

investigative journalism in Australia.« *Australian Journal of Political Science* 49 (4): 726–742.
Coronel, Sheila S. 2010. »Corruption and the Watchdog Role of the News Media.« V *Public Sentinel*, ur. Pippa Norris, 111–136. Washington, DC: The World Bank.
Coughtrie, Susan, in Poppy Ogier. 2020. *Unsafe for Scrutiny.* Https://fpc.org.uk/wp-content/uploads/2020/11/Unsafe-for-Scrutiny-November-2020.pdf.
Čeferin, Rok. 2013. *Meje svobode tiska*. Ljubljana: GV založba.
Deuze, Mark, in Tamara Witschge. 2018. »Beyond journalism.« *Journalism* 19 (2): 165–181.
DNS. 2021. *Spremljanje napadov na novinarje*. Zakljucno-porocilo_Spremljanje_napadov2.pdf (novinar.com).
Evropska unija. 2024. *Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta o zaščiti oseb, ki sodelujejo pri udeležbi javnosti, pred očitno neutemeljenimi ali zlorabljenimi sodnimi postopki* (»*Strateške tožbe za onemogočanje udeležbi javnosti*«), 2022/0117 (COD), 7. marec 2024.
Firmstone, Julie. 2016. »Mapping Changes in Local News.« *Journalism Practice* 10 (7): 928–938.
Gerli, Matteo, Marco Mazzoni in Roberto Mincigrucci. 2018. »Constraints and limitations of investigative journalism in Hungary, Italy, Latvia and Romania.« *European Journal of Communication* 33 (1): 22–36.
Hanitzsch, Thomas, in Tim P. Vos. 2017. »Journalistic Roles and the Struggle over Institutional Identity.« *Communication Theory* 27: 115–135.
Hanitzsch, Thomas, in Tim P. Vos. 2018. »Journalism Beyond Democracy.« *Journalism* 19 (2): 146–164.
Hanitzsch, Thomas, Folker Hanusch, Claudia Mellado, Maria Anikina, Rosa Berganza, Incilay Cangoz, Mihai Coman, Basyouni Hamada et al. 2011. »Mapping Journalism Cultures across Nations.« *Journalism Studies* 12 (3): 273–293.
Hanitzsch, Thomas, Jyotika Ramaprasad, Jesus Arroyave, Rosa Berganza, Liesbeth Hermans, Jan Fredrik Hovden, Filip Láb et al. 2019. »Perceived Influences.« V *Worlds of Journalism*, ur. Thomas Hanitzsch, Folker Hanusch, Jyotika Ramaprasad in Arnold S. de Beer, 103–132. New York: Columbia University Press.
Hiltunen, Ilmari. 2019. »Experiences of External Interference Among Finnish Journalists.« *Nordicom Review* 40 (1): 3–21.
Johnson, Brett G., Ryan J. Thomas in Jeremiah P. Fuzy. 2021. »Beyond Journalism about Journalism.« *Journalism Practice* 15 (7): 937–954.
Johnston, Jane, in Anne Wallace. 2017. »Who is a Journalist?« *Digital Journalism* 5 (7): 850–867.
Jurkowitz, Mark, in Amy Mitchell. 2020. *Most say journalists should be watchdogs, but views of how well they fill this role vary by party, media diet*. Https://www.pewresearch.org/journalism/2020/02/26/most-say-journalists-should-be-watchdogs-but-views-of-how-well-they-fill-this-role-vary-by-party-media-diet/.
Karadimitriou, Achilleas, Torbjörn von Krogh, Christian Ruggiero, Cecilia Biancalana, Mauro Bomba in Wai Han Lo. 2022. »Investigative journalism and the watchdog role of news media.« V *Success and failure in news media performance*, ur. J. Trappel in T. Tomaz, 101–125. Nordicom, University of Gothenburg.
Kerševan, Tanja, in Melita Poler. 2023. »Silencing Journalists in Matters of Public Interest.« *Journalism* 0 (0). Https://doi.org/10.1177/14648849231210695.
Kerševan, Tanja. 2023. »Social media before higher courts in Slovenia.« V *Social media, fundamental rights and courts*, ur. Federica Casarosa in Evangelia Psychogiopoulou, 188–204. Abingdon, New York: Routledge.
Levi, Lili. 2017. »The Weaponized Lawsuit Against the Media.« *American University Law Review* 66: 761–828.

Li, Ke, in Colin Sparks. 2018. »Chinese Newspapers and Investigative Reporting in the New Media Age.« *Journalism Studies* 19 (3): 415–431.

Löfgren Nilsson, Monica, in Henrik Örnebring. 2016. »Journalism Under Threat.« *Journalism Practice* 10 (7): 880–890.

Márquez-Ramírez, Mireya, Claudia Mellado, María Luisa Humanes, Adriana Amado, Daniel Beck, Sergey Davydov, Jacques Mick et al. 2020. »Detached or Interventionist?« *The International Journal of Press/Politics* 25 (1): 53–75.

Márquez-Ramírez, Mireya, Sergio Roses, Henry Silke in Dasniel Olivera. 2021. »Power Relations.« V *Beyond Journalistic Norms*, ur. Claudia Mellado, 103–124. New York, London: Routledge.

McNair, Brian. 2018. »Journalism as Public Sphere.« V *Journalism*, ur. Tim P. Vos, 149–168. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.

Mellado, Claudia, in Arjen Van Dalen. 2014. »Between Rhetoric and Practice.« *Journalism Studies* 15 (6): 859–878.

Mellado, Claudia, Cornelia Mothes, Daniel C. Hallin, Maria Luisa Humanes, Maria Lauber, Jacques Mick, Henry Silke et al. 2020. »Investigating the Gap between Newspaper Journalists' Role Conceptions and Role Performance in Nine European, Asian, and Latin American Countries.« *The International Journal of Press/Politics* 25 (4): 552–575.

Mellado, Claudia. 2015. »Professional Roles in News Content.« *Journalism Studies* 16 (4): 596–614.

Mellado, Claudia. 2021. »Theorizing Journalistic Roles.« V *Beyond Journalistic Norms*, ur. Claudia Mellado, 22–45. New York, London: Routledge.

Mertz, Elizabeth. 1994. »Legal language.« *Annual Review of Anthropology* 23: 435–455.

MFRR. 2022. *Mapping Media Freedom*. MFRR-Monitoring-Report-2022.pdf (mappingmediafreedom.org).

Nestler, Jeffrey S. 2005. »The Underprivileged Profession: The Case for the Supreme Court Recognition of the Journalist's Privilege.« *University of Pennsylvania Law Review* 154 (1): 201–266.

Norris, Pippa. 2014. »Watchdog Journalism.« V *The Oxford Handbook of Public Accountability*, ur. Mark Bovens, Robert Goodin in Thomas Schillemans, 525–542. Oxford: Oxford University Press.

Pech, Laurent. 2021. *The Concept of Chilling Effect*. The-concept-of-chilling-effect-20210322.pdf (opensocietyfoundations.org).

Pinto, Juliet. 2008. »Muzzling the watchdog.« *Journalism* 9 (6): 750–774.

Poler Kovačič, Melita, in Anne-Marie van Putten. 2011. »Reasons for Adopting or Revising a Journalism Ethics Code.« *Medijska istraživanja/Media Research* 17 (1-2): 31–51.

Raphael, Chad, Lori Tokunaga in Christina Wai. 2004. »Who is the Real Target?« *Journalism Studies* 5 (2): 165–178.

Riedl, Martin Johannes. 2021. »Journalism as a profession of conditional permeability.« *Journalism*. Doi: 10.1177/14648849211043488.

RSF. 2023. *World Press Freedom Index*. Https://rsf.org/en/index.

RSF. 2024. *World Press Freedom Index*. Https://rsf.org/en/index.

Schauer, Frederick. 1978. »Fear, Risk and the First Amendment.« *Faculty Publications* 879: 684–732. Https://scholarship.law.wm.edu/facpubs/879.

Schroeder, Jared. 2022. »Who, What, and How.« *Journalism Studies* 23 (8): 877–895.

Shapiro, Pamela. 2010. »SLAPPs: Intent or Content?« *Review of European Community & Environmental Law* 19 (1): 14–27.

Shoemaker, Pamela J., in Stephen D. Reese. 1996. *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content*. White Plains: Longman Publishers USA.

Siapera, Eugenia. 2015. *Building a Safety Net for European Journalists*. Building-a-safety-net (1).pdf.

Sodni red. 2021. *Uradni list RS*, št. 87/16 in 127/21. Http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=DRUG4076.

Sparks, Colin. 1995. »The Media as a Power for Democracy.« *Javnost – The Public* 2 (1): 45–62.

Splichal, Slavko. 2021. »Kriza javnosti in podružbljanje novinarstva.« *Javnost – The Public* 28 supl. 1–22.

Standaert, Olivier, Thomas Hanitzsch in Jonathan Dedonder. 2021. »In Their Own Words.« *Journalism* 22 (4): 919–36.

Strauss, Aselm, in Juliet Corbin. 2008. *Basics of qualitative research.* Thousand Oaks: Sage Publications.

Škrinjar, Klara, in Nina Trček. 2023. *Strateške tožbe za onemogočanje udeležbe javnosti*. Ljubljana: Transparency International Slovenia.

Tollefson, Chris. 1994. »Strategic Lawsuits Against Public Participation.« *The Canadian Bar Review* 73 (2): 200–233.

Townend, Judith. 2017. »Freedom of Expression and the Chilling Effect.« V *The Routledge Companion to Media and Human Rights*, ur. Howard Tumber in Silvio Waisbord, 73–82. London: Routledge.

Turkel, Eray, Anish Saha, Rhett Carson Owen, Gregory J. Martin in Shoshana Vasserman. 2021. »A method for measuring investigative journalism in local newspapers.« *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118 (30): 1–3.

USRS 2019a. »Odločba Up-366/16-27.«

USRS. 2017a. »Odločba Up-530/14-28.«

USRS. 2017b. »Odklonilno ločeno mnenje sodnice dr. Špelce Mežnar k odločbi št. Up-530/14 z dne 2. 3. 2017, Up-530/14-29.«

USRS. 2019b. »Pritrdilno ločeno mnenje sodnika dr. Roka Čeferina k odločbi št. Up-366/16 z dne 5. 12. 2019, Up-366/16-28.«

USRS. 2021. »Sklep Up-538/20-9.«

Väliverronen, Jari. 2022. »Boundaries in Motion?« *Journalism Studies* 23 (9): 1037–1055.

Van der Wurff, Richard, in Klaus Schoenbach. 2014. »Civic and Citizen Demands of News Media and Journalists.« *Journalism & Mass Communication Quarterly* 91 (3): 433–451.

Van Erp, Judith, in Tess van der Linden. 2021. Silencing Those Who Speak Up against Corporate Power. V *European White-Collar Crime*, ur. Nicholas Lord et al., 207–220. Bristol: Bristol University Press.

Voakes, Paul S. 1999. »Lessons learned: A lawsuit's impact on journalistic behavior.« *Communication Law and Policy* 4 (1): 87–109.

VSLJ. 2013. »Sklep VSL sklep III Ip 5027/2013.«

VSLJ. 2015. »Sodba VSL sodba II Kp 9387/2012.«

VSLJ. 2021. »VSL Sklep II Cp 915/2021.«

VSRS 2020. »Sodba VSRS Sodba II Ips 23/2019.«

VSRS. 2009. *Kaj je sodna praksa?* Https://www.sodisce.si/sodni_postopki/objave/2009021320342893/.

VSRS. 2019. »Sodba VSRS Sodba II Ips 19/2019.«

VSRS. 2021. »Sodba VSRS Sodba II Ips 77/2020.«

Vu, Hong Tien, Le Thanh Trieu, Giang Thi Truong Nguyen in Nguyet Thi Minh Nguyen. 2023. »The Gap Between What They Say and What They Do.« *Journalism Studies* 24 (2): 288–307.

Waisbord, Silvio. 2015. »Watchdog Journalism.« V *The International Encyclopedia of Political Communication*, ur. Gianpietro Mazzoleni, 1–5. John Wiley & Sons, Inc.

Ward, Stephen J. A. 2004. *The Invention of Journalism Ethics*. Montreal et al.: McGill-Queen's University Press.

Wiersma, Chris. 2021. »Scoping the Journalists' Freedom to Conduct Newsgathering at the European Court of Human Rights.« *Communication Law and Policy* 26 (4): 507–557.

Wilson, Sophia. 2012. »Courts, Police, and Journalists.« *Problems of Post-Communism* 59 (5): 6–17.

Zakon o kazenskem postopku. 2021. *Uradni list RS, št. 176/21 – uradno prečiščeno besedilo, 96/22 – odl. US, 2/23 – odl. US in 89/23 – odl. US*. Http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO362.

Zakon o pravdnem postopku. 2007. *Uradni list RS, št. 73/07 – uradno prečiščeno besedilo, 45/08 – ZArbit, 45/08, 111/08 – odl. US, 57/09 – odl. US, 12/10 – odl. US, 50/10 – odl. US, 107/10 – odl. US, 75/12 – odl. US, 40/13 – odl. US, 92/13 – odl. US, 10/14 – odl. US, 48/15 – odl. US, 6/17 – odl. US, 10/17, 16/19 – ZNP-1, 70/19 – odl. US, 1/22 – odl. US in 3/22 – Zdeb*. Http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1212.

Melita Poler, doktorica komunikologije, je redna profesorica za novinarstvo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka v Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja na isti univerzi. E-naslov: melita.poler-kovacic@fdv.uni-lj.si.

Tanja Kerševan, doktorica komunikologije, je docentka na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka v Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja na isti univerzi. E-naslov: tanja.kersevan@fdv.uni-lj.si.